

Faiq Ələkbərlı
AMEA Fəlsəfə
İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

(əvvəli ötən sayımızda)

III Yazı

Bizcə, "qərbilər" in türklərə qarşı bu cür davranışın əsassız deyildir. Qərbilər ruslar nə qədər sevməsələr də, amma ən azı xristian olduqları üçün dünya hökmranlığını onlarla paylaşmaqdan son dərəcə rahatlıq deyildir. Bunu, 20-ci əsrdə baş verənlər, bu gün də davam edənələr açıq şəkildə ortaya qoyur. Belkə də, bu sözləri buddist çinlilərə də aid etmək olar. Amma iş türklərə, özəlliklə müsəlman türklərə gəlincə vəziyyət xeyli dərəcədə dəyişir. Qərbilər dünyanı türklərə paylaşmaq istəmir. Burada da iki önəmli faktor var: 1) İslam dini; 2) Türklər. Xristian-Qərb dünyası üçün ikisi də qəbul ediləndir. Onlar üçün İslam dünyası fərqli bir sivilizasiya, türklər də həmin sivilizasiyanın öncülləridir. Bu iki amil bir-birini tamamlaydığı üçün "qərbilər" onu yaxına buraxmaq istəmir. Ancaq yalnız istəməkdə iş bitmir. "Qərbilər" onlar üçün təhlükə mənbəyi olan İslamı və Türklük məfkurasını bir-birindən ayırmağa da çalışırlar.

Çünki "Qərb" aydınlarının əksəriyyətinin fikrincə, dünyanın tamamının qərbələşməyi təqdirdə global problemlər həll edilə bilər ki, amma bu gün dünyanın qərbələşdirilməsi prosesində əsas engəllərdən biri müsəlman türklərdir. Başqa sözlə, yalnız İslam dini intellektual ruh, Türklük isə insanlıq dəyəriylə bir güc olaraq "Qərb sivilizasiyası"na alternativ olmaq gücündədir. Bu baxımdan vaxtilə Avropalı bir neçə dəfə fəth etmiş türklərin İslam-Türk sivilizasiyası öncüllüyündə yenidən dirçəlişi "Qərb"ə el verməyi. "Qərb" çalışır ki, son iki əsrdə kölgədə buraxdığı İslam-Türk sivilizasiyasını tamamilə yenərək liderliyini davam etdirsin.

"Qərb" in İslam və Türklüyü bir-birindən ayırmaq istəyi Orta Çağa gedib çıxsa da, bunun bir proqram halına gəlməsi və sürətləndirilməsi son əsrin planıdır. Özəlliklə, 19-20-ci əsrdə Türklüyü "Qərb"ə yönəltmə ciddi şəkildə gündəmə gətirilmişdir. Bunun nəticəsidir ki, bu günün özündə belə Azərbaycanda və Türkiyədə Avropasayağı demokratik dövlət qurmağımızı fəxrlə yazır və dilə gətirir. Yəni "qərbələşmə" İslamı və Türklük kimi, bizim əsas ideyalımıza çevrilmişdir. Hətta, ötən yüz ildə bəzi aydınlarımız bu və ya digər formada İslamdan imtina edərək daha çox türklük və "qərbələşmə"nin sintezindən çıxış etmişlər, bu gün də belələri az deyildir.

Bu fikri madafie edənlerin əsas tezisi de odur ki, türklərin inkişafından qalmasına səbəb İslam dini olmuşdur. Bu anlamda "qərbələşmə" yolunu tutmuş türklər üçün İslam dini bir engel təşkil edir vəs. Bu cür düşüncələr yeri geldikcə, eyni müddəanı dəstəkləyən fukuyamalardan, toybnilərdən də örnəklər gətirirlər. Əslində bu fikrin ilk qaynağı "Qərb" aydınları olduğu üçün burada təeccüblü heç nə yoxdur. Biz yuxarıda da göstərdik ki, "Qərb" aydınlarının əsas hədəfləri Türklük və İslam dinini aradan qaldırmaqdır. Bu o anlamda gəlmir ki, Qərb üçün İslam dininin zəifləməsi və bunun fonunda türklüyün güclənməsi, ya da əks prosesin baş verməsi olduq-

ca nisbidir. Sadəcə, Qərb üçün birinci mərhələdə İslamı kənarlaşdırmaq üçün Türk milliyətçiliyinin qalxınması önəmlidir. Zaten, türklər əksəriyyətlə İslamdan üz döndərərsələr, Qərb ikinci mərhələdə Türklüyü sıradan çıxaraçaqdır.

Bu baxımdan Qərb aydınları birinci mərhələdə türkləri, onların təbrincə desək "mühafizəkar İslamdan", "İslam fundamentalizmindən" ayırmağa çalışırlar. Bunu gerçəkləşdirmək üçün indiyə qədər müxtəlif nəzəriyyələr də irəli sürülmüşdür və sürülməyə də davam edir. Toybnilər, Fukuyamalar, Habermaslar, Hantingtonlar və b. Qərb aydınları Türklükə İslam arasında ayrılıq toxumu səpmək üçün ellerindən gələni edirlər. Onların apardığı bu ideolojinin müəyyən nəticələr verdiyini də etiraf etməliyik. Hər halda, Qərb 17-18-ci əsrlərdən bu yöndə apardığı siyasət 20-ci əsrin əvvəllərində öz bəhrəsini verdi.

ra bütün birləşdirici cəhətləri bir kənara qoyub fərqləri axtarmağa başladı. "Qərb milliyətçiliyi"ne əsaslanan fərqlər çoxaldıqca millət və din bütövlüyünün pozulması daha da dərinləşdi.

Qeyd edək ki, "Qərb milliyətçiliyi"ni ruslar daha çox marksizm şəklinə Azərbaycanda, Türkiyədə yaydıqları halda, avropalılar Türkiyədə bunu həm liberal-demokratizm, həm də marksizm ideolojisi ilə şüurlara yeritdilər. Hər iki halda əsas məqsəd birinci olaraq türklük və İslamı arasında bağları qırmaq idi. Hətta, bunu reallaşdırmaq naminə bəzi marksist və liberal ideoloqlar yeri gələndə Türklüyü tərif və məhd belə etdilər. Onlar "Qərb milliyətçiliyi"ni türklərin üstələnməsini gah olagünüstü hal, ən ilginç olay, gah da "gerçəkdə, milliyətçilik müsəlmanların içində düşdükləri bir oyun. Müsəlmanların böyük bir çoxu üçün milliyətçiliyin sonucunu, Qərb dün-

bu dəfə də Qərb mədəniyyətinə yenilməyə üz qoymuşuq. Biz türklər Çin mədəniyyətindən köç etməklə, İran mədəniyyətindən hakimiyyəti ələ keçirməklə qurtulduqsa, Qərb mədəniyyətindən xilas olmağımız hələ mümkün olmamışdır. Bunun yollarını hələ də aramaqda yox. Ancaq bu günə qədər doğru bir təsbit yox kimidir. Əgər varsa da belə, həmin təsbit ciddiyyə alınır və yox kimi qəbul edilir. Belə bir durumda "Qərb" əngəlini aşmağın yollarını aramaqda davam edirik. Təbii ki, nicat yolları aradan "Qərb sivilizasiyası"nın, "Qərb demokratiyası"nın bu günkü durumu da bizi çox maraqlandırır. Özəlliklə, "Qərb" aydınlarının "Qərb sivilizasiyası", "Qərb demokratiyası", "Qərb milliyətçiliyi" barəsində fikirləri də bizlərin şüurlarını çox işğal edir. Şübhəsiz, bunun müsbət təfərrüfləri ilə yanaşı, mənfə cəhətləri də az deyildir.

yalnız "Qərb sivilizasiyası" və "Qərb demokratiyası"ni müdafie edən aydınlarımız olmuşdur.

Bu anlamda Türklüyü də yalnız "İslamçı Türklük" ya da "Qərbçi Türklük" kimi ifadə etmək də bizə doğru yol göstərə bilməz. Zaten, bir çox Türk aydınlarını düşünmələrinin əsasında da, "İslamçı Türklük" ya da "Qərbçi Türklük" deyil, məhz milli və özə əsaslanan bir Türklük olmuşdur. Bu o demək deyildir ki, bununla da biz Türklərin çoxunun müsəlman olmasını, yaxud da Qərb mədəniyyətinə bağlılığını inkar edirik. Sadəcə, Türklük düşüncələrimizi yeri gəldi-gəlmədi mütləq islamçılıqla qərbçiliklə bağlamağımızı doğru gömmürük. Doğrudur, bu günün özündə də Türklük üzərində islamçılıqla qərbçiliyin böyük təsiri vardır. Amma bizim gedəcəyimiz yolda Türklüyümüz, Turan ölkümüz heç də İslamçılığın və Qərbçiliyin

Türk birliyinin gerçəkləşməsi yolları: Problemlər və perspektivlər

Əvvəlcə İslam dünyasının dirəyi olan Osmanlı imperatorluğu çökdü, Osmanlının yerində yaranan Türkiyə isə ilk dövrlərdə xeyli dərəcədə İslami dəyərlərdən, müəyyən qədər isə milli adət-ənənələrdən imtina etdi. Bunun əvəzində Türkiyə Yunan-Roma və Xristian mədəniyyətinə əsaslanan "Qərbələşmə"yi, onların adət-ənənələrini özünə rəhbər tutdu.

Yasının proletar qələbəliyi içində ərimək olacaqdır", kimi yozdular. 1

Türklərin "qərbələşmə" xətti altında "Qərb milliyətçiliyi"ne müraciət etmələri başdan yanlış idi. Bu, türk olmayan müsəlmanlarla türk müsəlmanlar arasında ziddiyyətlərə gətirib çıxardı. Bu ziddiyyətlər zaman ötdükcə daha da kəskinləşdi. Çünki Qərb millətləri dini və milli kimlikləri formalaşdırarkən buna ha-

Bizcə, yeni bir sivilizasiyaya qədəm qoymaq istəyən millət və ya millətlərin aydınları bunların hər ikisini ələ almalıdır. Başqa sözlə, bir tərəfdən daima "Qərb" aydınlarının düşüncələrini, özəlliklə bizi maraqlandıran fikirlərini təqib edəcəyik, digər tərəfdən yalnız onların fikirlərini aşağı-yuxarı dəyərləndirməklə qalmayacağıq. Özümüzü fikir yürüdəcək, tezislər irəli sürəcəkdir, bir anlamda özü-

deyində olmamalıdır. Hesab edirik ki, əksinə Türklük yolumuzda bizlər istər İslam dinimizdən, istərsə də Qərb mədəniyyətindən faydalana bilərik. Yeni burada öncüllük Türklük məfkurəmiz və Turan ölküsü olmalı, özəlliklə İslamçılıq da bizlərə bu yolda yürüdəcək əsas dayağ nöqtələrindən biri olmalıdır.

Türk dövlətləri müstəqilliyini bərpə edəndən sonra Rusiyanın imperalizm ənənələrini davam etdirən dairələr indi də "avrsiyaçılıq"ni müdafie edirlər. Şübhəsiz, işğalçı mahiyyət daşıyan avrsiyaçılıq Rus avrsiyaçılığıdır və bolşevizmdən əsasən çox da fərqlənir. Ancaq Avrsiyaçılıq Türklüyü zidd hesab etməyən Türk aydınları da var ki, belələri görə, burada heç bir işğalçı niyyəti yoxdur. Başqa sözlə, avrsiyaçılıq bolşevizm kimi qiymətləndirmək doğru deyildir. Halbuki vaxtilə bolşeviklər də, kommunizm adı altında "xeyirxah" görünsələr də, Türk xalqlarına əsarət gətirmişdir. İndi eyni şeyin təkrarlanıb ya da təkrarlanmayacağına heç kəs zəmanət verə bilməz! Hər halda vaxtilə Türk xalqlarının böyük çoxluğu "rus kommunizmi" ideyasının nəticəsi olaraq belə bir təhlükəni yaşamış və Sovet Rusiyasının müstəmləkə halına gətirilmişdir. Bizcə, həmin dövrdə baş verənlərə indiki baş verənləri diqqətlə təhlil edilməlidir. Yəni avrsiyaçılıq kommunizm kimi rusların əlində bir bahənəyə çevrilib, Türk xalqlarına bala gətirəcək mi, yoxsa bu dəfə vəziyyət başqa cür olacaqdır?!

1 Toybnee Arnold Y. Uygartık yargıları. İstanbul, Örgün, 2011, 178-179

2 Güngör Erol. Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik. İstanbul. Ötügen. 2007, səh. 125-127

3 İlken Hilmi Ziya. Türkiyede İlahi Düşünce Tarihi. İstanbul. İlken. 2013, səh. 729-730

"Qərb milliyətçiliyi"ni ruslar daha çox marksizm şəklinə Azərbaycanda, Türkiyədə yaydıqları halda, avropalılar Türkiyədə bunu həm liberal-demokratizm, həm də marksizm ideolojisi ilə şüurlara yeritdilər. Hər iki halda əsas məqsəd birinci olaraq türklük və İslamı arasında bağları qırmaq idi. Hətta, bunu reallaşdırmaq naminə bəzi marksist və liberal ideoloqlar yeri gələndə Türklüyü tərif və məhd belə etdilər. Onlar "Qərb milliyətçiliyi"ni türklərin üstələnməsini gah olagünüstü hal, ən ilginç olay, gah da "gerçəkdə, milliyətçilik müsəlmanların içində düşdükləri bir oyun. Müsəlmanların böyük bir çoxu üçün milliyətçiliyin sonucunu, Qərb dünyasının proletar qələbəliyi içində ərimək olacaqdır", kimi yozdular

Beləliklə, İslam-Türk sivilizasiyası bir tərəfdən sözdə bütün dinlərin əleyhdarı olan marksizmin, digər tərəfdən xristian əsaslı liberal-demokratizmin böyük ölçüdə təsirinə məruz qaldı. Bütün bunlar müsəlman türklərin şüurlarına xeyli dərəcədə təsir göstərdi. Dinmi-İslamı, yoxsa millətmi-türklükümü önəmli məsələsi gündəmə gəldi. Bununla da, dünənə qədər milli və dini kimliyini bütöv bir şəkildə dərk edən türklər "Qərb milliyətçiliyi"ne yoluxdular. Başqa sözlə, dünənə qədər türklüyünü və müsəlmanlığını müqayisə və müzakirə etməyi ağılına belə gətirməyən, türklük və İslam üçün canını eyni dərəcədə fəda etməyə hazır olan bizlər "Qərb milliyətçiliyi"nin gelişindən son-

zur idilər. Türklər isə sadəcə "Qərb milliyətçiliyi"nin kopyasını dövlətə tətbiq etməklə işin bitəcəyini sanmaqla səhvə yol verdilər. Bunu yaxşı dərk edən prof. Erol Güngör "Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik" əsərində yazırdı ki, bütün yad ideyalara qarşı dayanmaq üçün Türk milliyətçiliyini Milli xarakter halına gətirmək lazımdır. Bu zaman milli və dini kimlik milli xarakterin bütövlüyü olmalıdır. 2 Hilmi Ziya Ülken isə "Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi" əsərində bu məsələləri geniş şəkildə ələ almış, Türk düşüncəsinin Qərb düşüncəsi içində eriməsi təhlükəsindən bəhs etmişdir.3

Beləliklə, biz türklər bir vaxtlar Çin mədəniyyətinə, İran mədəniyyətinə, Ərəb mədəniyyətinə yenildiyimiz kimi,

müzü daima inkişaf etdirəcəyik. Əks təqdirdə "Qərb" in və onların aydınlarının arxasınca sürülməklə, onları təqlid etməklə, onlardan mövzular alıb doktorluq dissertasiyaları yazmaqla heç bir şeyə nail olmayacağıq. Öməyi Qazaxıstan, Türkiyə vəb. Türk cümhuriyyətləri araşdırmaçıları "Qərb fəlsəfəsi"ndən, "Qərb" filosoflarından doktorluq dissertasiyaları, kitablar yazmağa hələ də davam edirlər. Artıq iki əsrdən çoxdur ki, Qərb düşüncəsinin əsrinə çevrilmiş, bir cür bundan qurtula bilmirik. Hətta, bundan qurtulmağa və öz yolumuzunu seçməyə cəhd edən düşüncələrimizi bu günə qədər ciddiyyə almamışıq da. Bu günə qədər bizim üçün ciddi və elmi dəyəri olanlar